

Ką apie žmogaus teises sako Lietuvos
politinės partijos?

ŽMOGAUS TEISIŲ
STEBĖJIMO INSTITUTAS
HUMAN RIGHTS
MONITORING INSTITUTE

Ką apie žmogaus teises sako Lietuvos politinės partijos?

Žmogaus teisės 2012 m. Seimo rinkimų programose

Analitinė apžvalga

Vilnius, 2012 m. spalio 10 d.

APŽVALGĄ PARUOŠĖ

Mažvydas Jastramskis, Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

APŽVALGĄ REDAGAVO

Henrikas Mickevičius, Žmogaus teisių stebėjimo instituto direktorius
Mėta Adutavičiūtė, Žmogaus teisių stebėjimo instituto Teisės programų koordinatore

Projektą finansuoja Norvegijos pirmininkavimo Šiaurės ministrų tarybai 2012 metais programa

norden

Nordic Council of Ministers

Šios apžvalgos tikslas – įvertinti žmogaus teisių vietą svarbiausių Lietuvos politinių partijų programose, skirtose 2012 metų rinkimams į Seimą. Žmogaus teisės ir laisvės – žodžio ir saviraiškos laisvė, teisė į taikius susirinkimus, teisė į politinį dalyvavimą, į teisingą ir nešališką teismą, į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą – yra atviros ir teisingos visuomenės pamatas – visuomenės kurioje pripažįstama visų žmonių lygybė prieš įstatymus ir gerbiamas prigimtinis žmogaus orumas. Žmogaus teisės yra neatsiejamos nuo šiuolaikinės liberaliosios demokratijos sampratos, todėl demokratijos kokybei itin svarbu, kaip Lietuvos pagrindinės politinės partijos jas suvokia ir kiek dėmesio joms skiria savo programose.

Nepaisant to, kad Lietuva yra ratifikavusi svarbiausias tarptautines žmogaus teisių apsaugos konvencijas, praktiškai įgyvendinant tam tikrus principus (pavyzdžiui, lyčių lygybės) vis dar iškyla problemų (vyrų ir moterų atlyginimų skirtumas, nors ir mažesnis nei Europos Sąjungos vidurkis, išlieka).¹ Todėl, net ir pripažįstant, kad Lietuva pasaulio politinių ir pilietinių laisvių žemėlapyje atrodo kaip pažengusi šalis,² būtina sekti partijų rinkimines nuostatas ir atkreipti dėmesį į neigiamas ar teigiamas tendencijas, galinčias turėti įtakos tolesnei žmogaus teisių apsaugos Lietuvoje raidai.

Apžvalgoje keliama du svarbiausi klausimai. Pirmasis atkreipia dėmesį į tai, ar partijoms apskritai yra svarbi pozicija žmogaus teisių atžvilgiu: kiek dėmesio joms skiriama programose ir kokios problemos akcentuojamos? Antrasis klausimas orientuotas į praktinį apžvelgiamo reiškinio aspektą: kaip partijos siekia užtikrinti ir pagerinti žmogaus teisių apsaugą Lietuvoje? Žinoma, tokiai analizei galima taikyti dažnai Lietuvos viešojoje erdvėje reiškiamą kritiką, kad rinkimų programos yra nuvertėjusios ir tarnauja tik kaip paminklai tušties partijų pažadams. Visgi programos orientacija (populistiinė ar nuosekli) ir joje minimos vertybinės nuostatos bei siūlomi praktiniai nuostatų įgyvendinimo planai signalizuoja apie tai, kokiai politikai prioritetą partija atiduos, išrinkta (perrinkta) į Seimą ir patekusi į Vyriausybę. Partijų programų kaip orientyro jų būsimiems veiksams vaidmuo dar svarbesnis vykdomojoje valdžioje nebuvusių partijų atveju: apie jų galimas politikos kryptis galima spręsti tik iš programų.

Kadangi daugiamandatėje apygardoje į parlamentą kandidatuojančių partijų sąrašų paprastai būna daug, o šiuose rinkimuose – net 18, apžvalgoje dėmesys sutelkiamas į svarbiausias politinės sistemos jėgas: valdančiosios koalicijos partijas (Tėvynės Sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai, Lietuvos Respublikos Liberalų sąjūdis, Liberalų ir Centro Sąjunga) ir tris didžiausias opozicines partijas (Lietuvos socialdemokratų partija, Darbo partija, Partija Tvarka ir teisingumas). Apžvalgoje partijų programos analizuojamos siejant jas su politiniu kontekstu – atsižvelgiant į tai, ką partijos jau yra siekusios (arba ne) įgyvendinti iš žadamų nuostatų.

¹ Pagal Europos Komisijos duomenis, užmokesčio atotrūkis pagal lytį Lietuvoje 2010 m. buvo 14.6 procentai. Europos Komisija, „Lyčių darbo užmokesčio skirtumas“. [Žiūrėta 2012 10 01] <http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-pay-gap/national-situation/index_lt.htm#h2-16>.

² Remiantis organizacijos „Freedom House“ ataskaitomis, Lietuva klasifikuojama kaip laisva šalis, kurioje užtikrinamos pamatinės pilietinės ir politinės teisės. Freedom House, „Lithuania“. [Žiūrėta 2012 10 01] <<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/lithuania>>

Tėvynės Sąjungos programa iš kitų išsiskiria dviem aspektais: ilgiu (net 186 puslapių dokumentas) ir orientacija į praėjusios kadencijos darbus. Programos pavadinimas ambicingas ir parodo siekį būti perrinktiems bei dominuoti ir kitoje vyriausybėje: „XVI vyriausybės programa“. Ekonominių teisių (ypač susijusių su darbo vietomis, uždarbiu ir pensijoms) atžvilgiu šios partijos programa kitų kontekste atrodo labiausiai pagrįsta. Tačiau programai trūksta platesnio žmogaus teisių apsaugos problemų Lietuvoje suvokimo – žmogaus teisėms skirtas poskyris yra ganėtinai trumpas ir fragmentiškas, o jame siūlomos iniciatyvos nėra pakankamai argumentuotos.

Žmogaus teisių apsaugos stiprinimo požiūriu teigiamas programos aspektas – siūlymas priimti ir įgyvendinti *Kriminalinės žvalgybos įstatymą*, kuriuo, kaip teigiama programoje, bus siekiama tobulinti *Operatyvinės veiklos įstatymo* nuostatas, užtikrinant efektyvią žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, geriau kontroliuojamą kriminalinės žvalgybos institucijų veiklą. Tačiau toliau žmogaus teisių srityje pateikiamas siūlymas priimti konstitucinį įstatymą, kuris reglamentuotų visų ombudsmeno institucijų (Seimo kontrolierių, Vyriausybės atstovų apskrityse, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus, Lygių galimybių kontrolieriaus) veiklą, nėra argumentuotas – nėra aišku, ko ir kodėl tokia reforma siekiama. Be to, konservatoriai nepateikia aiškios pozicijos nacionalinės žmogaus teisių institucijos, apie kurios būtinumą nuolat primena tarptautinės institucijos, steigimo atžvilgiu.

Politinių teisių plėtros srityje Tėvynės Sąjunga siūlo atlikti savivaldos modelio veikimo analizę, atkreipia dėmesį į tai, kad tiesioginiai merų rinkimai yra pakankamai siauras klausimas ir juo savivaldos reforma neturėtų apsiriboti. Tačiau keistas ir neaiškus su savivaldos reforma susijęs pasiūlymas „vietos savivaldos viešojo administracijos subjektų sprendimų ar teisės aktų projektų prevenciniam vertinimui ir priimtų rekomendacijų įgyvendinimo priežiūros tikslu ombudsmenų institucijų pavaldumui ar kompetenciniam žinybingumui priskirti savivaldybių pirminės valstybinės garantuojamos teisinės pagalbos skyrių specialistų resursus.“ Neargumentuojama, kodėl egzistuoja tokios viešojo administravimo reformos poreikis, ir kaip tokia reforma galėtų paveikti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą ir jos prieinamumą žmonėms.

Socialinės politikos srityje Tėvynės Sąjunga neatsižada siaurai apibrėžiamos šeimos politikos koncepcijos. Programoje teigiama, kad didžiausia problema Lietuvoje yra elgesio skurdas, į šios sąvokos lauką įtraukiant ir šeimos problematiką: „elgesio skurdą gali skatinti ir netinkama socialinės paramos politika, kuri <...> didina pagundą gimdyti ir auginti vaikus ne šeimoje“. Taigi partija pristato tam tikrą moralinio elgesio sampratą, kurioje vienišos motinos ar tėvo situacija kaip pasirinkimas laikomas nemoraliniu. Nors toliau programoje lyg ir bandoma apsidrausti nuo kritikos teigiant, kad „šeimą suvokiame kaip vyro ir moters santuokos pagrindu sukurtą visuomenės ląstelę, tačiau gerbiame ir žmonių teisę rinktis kitokį gyvenimo kelią“, akivaizdu, kad moralės ir šeimos formų

³ Tėvynės Sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai, Rinkimų programa 2012-2016 metams „XVI vyriausybės programa“. [Žiūrėta 2012 09 28]
<http://www.tsajunga.lt/index.php/rinkimu_programa/13220>

siejimas palieka daug erdvės diskriminacijai. Visų pirma ji gali pasireikšti šeimoms siūlomose lengvatose ir skatinimo priemonėse, tokiose kaip paslaugų auginant vaikus gerinimas, įvairių šeimoms ir darbo įsipareigojimų derinimo formų ir palankių sąlygų šeimos verslui sudarymas.

Kalbant apie socialinę globą ir neįgaliųjų teises, Tėvynės Sąjunga nurodo, kad kadencijos metu gyvenimo sąlygų socialinės globos ir socialinių paslaugų įstaigose gerinimui skirta 148 mln. litų ES lėšų. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad tokia politika, orientuota į uždarytą globos institucijų palaikymą, didina socialiai jautrių visuomenės grupių – kūdikių, vaikų, psichikos pacientų, psichikos negalią turinčių ar senyvo amžiaus asmenų – socialinę atskirtį. Neskiriant pakankamai lėšų reformuoti institucinei globai į bendruomeninę (kai globos paslaugos teikiamos šeimose ir bendruomenėje), prarandama galimybė integruoti šias grupes į visuomenę. Žmogaus teisių apsaugos požiūriu, socialiai jautrioms grupėms priklausančių asmenų institucinis izoliavimas yra žalingas tokių asmenų gydymui, reabilitacijai, integracijai į visuomenę bei jų teisių užtikrinimui. Nors nestacionarių (neinstitucinių) socialinių paslaugų plėtros skatinimas programoje yra trumpai paminėtas, tačiau kokiomis proporcijomis bus naudojami ištekliai viena kitai prieštaraujančiomis iniciatyvoms – stiprinti institucijas ir tuo pat metu skatinti nestacionarias paslaugas – nėra aišku.

Kalbant apie vaiko teises, programoje siūloma pertvarkyti vaiko teisių apsaugos administravimo savivaldybėse sistemą bei peržvelgti visus Lietuvoje galiojančius vaiko teisių įstatymus ir ratifikuotinas konvencijas, „kuo skubiau ištaisant nacionalinių reguliavimų ir normų spragas.“ Tačiau partija nepaaiškina, kodėl tai būtina padaryti ir apie kokias konkrečiai spragas kalbama. Partija taip pat žada skirti „ypatingą dėmesį vaiko gerovės politikos efektyvumui“. Tačiau nėra aišku, ar siūloma vaiko gerovės politika yra orientuota į visus vaikus, ar išskiriant vaikus į augančius (siauriai suvokiamoje) šeimoje, ir visus kitus (taip pat pažeidžiamus, socialinės rizikos) vaikus. Toks išskyrimas, skirtingose aplinkose augantiems vaikams taikant skirtingus jų teisių apsaugos standartus, galėtų būti vertinamas kaip diskriminacinis žmogaus teisių požiūriu, pavyzdžiui, jeigu apsauga nuo suaugusiųjų smurto įstatymais garantuojama tik socialinės rizikos vaikams, o ne vienodai visiems vaikams, taip pat ir augantiems ne socialinės rizikos šeimose.

Ekonomikos srityje Tėvynės Sąjunga nekelia nepamatotų pažadų, pateikia išsamią pastarosios kadencijos ekonomikos tendencijų ir viešųjų finansų būklės ataskaitą. Nors partija nesūlo Lietuvoje įvesti progresinių mokesčių, būtent pas konservatorius galima rasti konkrečių nuostatų, kurios įgyvendintos būtų palankesnės gaunantiems mažiausiai pajamų: „ketiname nuosekliai didinti neapmokestinamų pajamų dydį, kol jo maksimali suma mažiausiai uždirbantiems pasieks minimalią algą“. Anot partijos, tyrimai rodo, kad tai gali prisidėti ne tik prie pajamų nelygybės mažinimo, tačiau ir prie užimtumo augimo. Programoje taip pat siūloma įvesti nekilnojamo turto („su socialiai atsakingai nustatytu neapmokestinamu minimumu“) ir transporto priemonių mokesčius – tai irgi galima traktuoti kaip mokesčių sistemos progresyvumo didinimą, kadangi šie mokesčiai liestų daugiau pasiturinčius.

Liberalų Sąjūdžio programa yra pakankamai nuosekli ir konkreti. Partijos pristatytame dokumente palyginti mažai abstrakčių lozungų ir vyrauja praktiškai įgyvendinamos nuostatos. Kitų programų kontekste Liberalų Sąjūdžio rinkėjams pristatomas dokumentas išsiskiria tuo, kad remiasi platesne žmogaus teisių samprata – partija asmens orumui skiria visą ketvirtąjį programos skyrių.

Liberalų Sąjūdis iškelia aiškią ir plačiai apibrėžtą pamatinių politinių ir pilietinių teisių gynimo poziciją: „ginsime kiekvieno žmogaus teisę būti savimi, išpažinti tikėjimą, puoselėti tradicijas ir vertybes. Valstybė netoleruos smurto prieš savo piliečius, užkirs kelią nesantaikos, ksenofobijos, ir bet kokio nepakantumo apraiškoms.“ Būtina akcentuoti, kad tai vienintelė partija, kuri ne tik pasisako prieš bet kokias diskriminacijos apraiškas, tačiau ir siūlo priimti Partnerystės įstatymą, kuris leistų registruoti tos pačios lyties žmonių gyvenimą kartu. Taip pat, nepaisant skirtingos valdančiosios koalicijos partnerių konservatorių pozicijos, partija aiškiai atsiriboja nuo siauros šeimos sampratos ir iš jos galimai sekančios kitų šeimos formų (pavyzdžiui, vienišų motinų ir tėvų, senelių, globojančių anūkus) diskriminacijos: „valstybė turi vertinti, remti ir globoti visas šeimas bei jose augančius vaikus“.

Politinių teisių srityje reikėtų paminėti siūlomą savivaldos reformą, kurioje būtų įvedami tiesioginiai merų ir seniūnų rinkimai, taip pat pažadą jau kitiems rinkimams įvesti elektroninį balsavimą bei parašų, reikalingų referendumui inicijuoti, skaičiaus mažinimą iki 100 tūkstančių kartu ilginant parašų rinkimo terminą iki 4 mėnesių.

Reikėtų akcentuoti, kad Liberalų Sąjūdis programoje atsižvelgia į tarptautinių organizacijų ir pareigūnų ne kartą iškeltą raginimą Lietuvai įsteigti nacionalinę žmogaus teisių instituciją: programoje nurodomas siekis neteismines žmogaus teisių gynimo institucijas pertvarkyti į Nacionalinę žmogaus teisių instituciją ir didinti jos žinomumą visuomenėje. Taip pat pateikiama konkrečių ir įgyvendinamų pasiūlymų, kaip pagerinti teisėsaugos sistemos veiklą: teisėsaugos institucijų statutinių vadovų pareigybių rotacijos sistema, rašytinių teismo procesų protokolų keitimas garsiniais. Kovojant su korupcija teisinėje sistemoje siūloma taikyti „sąžiningumo testus, kurių nepraėję tarnautojai neturės teisės dirbti atsakingose pareigose“. Visgi reikia pastebėti, kad neskiriama dėmesio šių pakeitimų galimybių analizei, nepateikiama pavyzdžių iš užsienio šalių praktikos, kaip tokie sprendimai pasiteisina.

Liberalų Sąjūdis skiria palyginti nemažai dėmesio pažeidžiamų grupių teisių apsaugai: visų pirma, ši partija mini tai, kad reikia skirti daugiau resursų praėjusioje Seimo kadencijoje priimto *Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo*⁵ įgyvendinimui. Partijos programoje svarbią vietą užima vaiko teisės. Liberalų Sąjūdis žada panaikinti paskatas vaikus apgyvendinti valdiškose įstaigose ir sudaryti geresnes galimybes vaikams augti šeimose (nurodoma

⁴ Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis, Rinkimai 2012, Rinkimų programa. [Žiūrėta 2012 09 25] <<http://www.liberalai.lt/lt/politikas/programa-sveiko-proto-balsas>>

⁵ Lietuvos Respublikos Seimas. 6 eilinė Seimo sesija Seimo posėdis Nr. 330 (2011-05-26, rytinis). [Žiūrėta 2012 09 25] <[tp://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_sale.klaus_stadija?p_svarst_kl_stad_id=-9772](http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_sale.klaus_stadija?p_svarst_kl_stad_id=-9772)>.

viena iš priemonių – įvaikinimo procedūrų supaprastinimas), plėsti patyčių mokyklose prevencijos programas. Nors tiesiogiai programoje tai nenurodoma, galima suprasti, kad partija siūlo institucinės vaikų ir kūdikių globos reformavimą į bendruomeninę globą, taip pat siūloma plėtoti bendruomenines paslaugas „rizikos grupių šeimoms, šeimoms, auginančioms vaikus su negalia, ir šeimoms, kurios vaikus paėmusios globon arba įvaikino“. Siūlomos konkrečios priemonės: dienos centrų steigimas, psichologinės pagalbos šeimoms, ypač auginančioms vaikus su negalia, prieinamumo didinimas.

Kaip vieną programos trūkumą reikia pažymėti, kad programa yra aiškiai orientuota į dirbančiuosius. Tai suprantama žvelgiant per partinės demokratijos prizmę (ši partija turi savo ideologinę nišą ir rinkimuose orientuojasi į tam tikrą socialinės struktūros dalį), bet lieka neaišku, kiek dėmesio būtų skiriama nedirbančių ar dirbti negalinčių asmenų teisėms. Todėl programa vietomis atrodo ganėtinais socialiai nejautri: bus siekiama, „kad socialines pašalpas gautų tik tie, kuriems jos yra būtinais reikalingos“. Tačiau koks yra skirtumas tarp būtinais reikalingo ir reikalingo, taip pat kokie kriterijai bus taikomi, lieka neaišku. Kai kurie siekiai, pavyzdžiui, tiesioginiai merų rinkimai ir elektroninio balsavimo galimybė, pateikiami kaip savaime suprantama pažanga, neatsižvelgiant į viešoje erdvėje išsakytas abejones dėl šių reformų tikslingumo bei su jomis susijusių rizikų prevencijos būtinybės, pavyzdžiui, dėl potencialiai išaugusiančio balsų papirkinėjimo.

Liberalų ir centro sąjunga⁶

Ieškodami naujo ideologinio veido, savo programoje Liberalų ir centro sąjunga bando grįžti prie 1992-2000 metais veikusios Lietuvos centro sąjungos idėjinių šaknų ir save pateikia kaip „politiškai susipriešinusią Lietuvos politinių partijų – socialdemokratų ir konservatorių“ alternatyvą. Tokia ideologija įvardijama kaip Trečiasis kelias. Dėl orientacijos į principų ir lozungų pristatymą programa silpnai struktūruota – panašu, kad partija priešrinkiminiu laikotarpiu skiria mažai dėmesio savo nuostatų praktinio įgyvendinimo analizei.

Viena programoje siūlomo Trečiojo kelio krypčių – „gerbti ir ginti žmogaus teises“. Tačiau toliau programoje partija nepristato jokios konkretesnės žmogaus teisių sampratos. Pati sąvoka minima tik du kartus, ir abu – kalbant apie užsienio politiką. Deklaruojamas prieštaringas siekis, kad „santykiai su Rusijos Federacija turi būti pagrįsti tarpusavio pagarba, ekonominio bendradarbiavimo naudos suvokimu“, tačiau kartu ir „demokratijos plėtra ir žmogaus teisių gerbimu“. Reikėtų pastebėti, kad santykiuose su Rusija laikytis ir pragmatinės pozicijos, ir gerbti žmogaus teises yra komplikuoja dėl nuolatinių šioje šalyje vykdomų žmogaus teisių pažeidimų.⁷

⁶ Liberalų ir centro sąjunga, Dokumentai, 2012 m. rinkimų į Seimą programa "Trečiasis kelias" [Žiūrėta 2012 09 20] <<http://www.lics.lt/Dokumentai-707.html>>

⁷ Freedom House, „Russia“ [Žiūrėta 2012 10 01] <<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/russia-0>>

Liberalcentristų siūloma viešųjų paslaugų decentralizacija ir savivaldos stiprinimas tikėtinai leistų padidinti piliečių galią daryti įtaką sprendimams ir suteiktų daugiau legitimumo politinei sistemai. Tačiau konkretūs siūlymai nesvarstomi, išskyrus tiesioginių mero rinkimų idėją. Partija taip pat neužsimena apie žmogaus teises ginančių institucijų reformą, nepateikia pasiūlymų, kaip būtų galima gerinti teisėsaugos sistemos veiklą – vienintelis pažadas yra teisėsaugos pareigūnų atlyginimų didinimas.

Programoje žmogaus teisės paliečiamos netiesiogiai, kalbant apie socialinę politiką: pavyzdžiui, deklaruojama, kad lygios galimybės turėtų būti suteikiamos visiems dirbti, kurti, gauti švietimo ir kitas viešas paslaugas. Pasisakoma už aktyvesnį moterų ir jaunimo įtraukimą į aiškiau neapibrėžiamą „aktyvią veiklą“, tačiau nepaisant šio siekio, praktinių priemonių, kaip tai pasiekti, partija nepateikia. Taipogi tiesiogiai nekalbama apie diskriminaciją. Reikėtų pastebėti, kad programoje akcentuojamas dirbančiųjų interesas, mažinant socialinės paramos pažeidžiamiesiems visuomenės sluoksniams svarbą: „tiek kairieji, tiek dešinieji valdydami pataikavo socialiai remtiniems asmenims“.

Partija žada skatinti profesinio išsilavinimo populiarumą renkantis specialybes, kurios itin svarbios užtikrinant socialines žmogaus teises: socialinių paslaugų, globos, viešo maitinimo, socialinių darbuotojų. Visgi kaip ir dažnos partijos programoje, ties šiais aspektais trūksta dviejų elementų: aiškaus plano, kokios reformos (ir kaip) būtų vykdomos bei jų įgyvendinimo galimybių ir pasekmių analizės. Tai ypač svarbu reformuojant socialinių žmogaus teisių apsaugos, tokių kaip sveikatos apsauga, sritis: programoje šiai sričiai skiriama santykinai daug dėmesio, tačiau dalis nuostatų atrodo neparemtos galimų reformos rezultatų, ypač neigiamų, ištyrimu. Pavyzdžiui, neanalizuojama, kokios būtų didžiosios dalies pirminės sveikatos priežiūros perkėlimo veikti konkurencijos sąlygomis pasekmės.

Reikėtų paminėti, kad Liberalų ir centro sąjungos programa išsiskiria iš kitų tuo, kad joje valdančiajai koalicijai priklausanti partija dėl daugelio Lietuvos bėdų kaltina savo koalicijos partnerius – konservatorius, taip pat ir opozicinius socialdemokratus. Teigiama, kad dirbant ir su kairiaisiais, ir su dešiniaisiais gyvenimo kokybės pasiekti neleido ideologiniai skirtumai, tačiau čia pat pastebima, kad partija „Liberalų ir centro sąjunga visada randa kompromisą su partneriais ir įgyvendina rinkėjams duotus pažadus“. Sprendžiant iš tokių programoje kylančių prieštaravimų, daugelis siūlomų nuostatų, glaudžiai susijusių su žmogaus teisėmis, tokių kaip, socialinių paslaugų specialybių skatinimas, rinkiminės sėkmės atveju ir toliau paskęs partijos pragmatinėje politikoje.

Kaip ir 2008 m., šiems rinkimams paruoštoje programoje socialdemokratai žmogaus teisėms skiria nemažai dėmesio, nors atskiro skyriaus programoje ir nepristato. Tarp prioritetų minimi: žmogaus teisių gerbimas, lygios galimybės, priešinimasis agresyviai radikaliam nacionalizmui ir homofobijai, lyčių lygybė.

Politinių teisių srityje socialdemokratai palaiko tiesioginius savivaldybių merų rinkimus. Partija teigia, kad sieks stiprinti teisėsaugos sistemą, taip pat atkreipia dėmesį į poreikį „vykdyti aktyvią žmogaus teisių švietimo politiką, kad būtų efektyviai ginamos konstitucinės teisės į nešališką teismą, teisės, užtikrinančios asmens saugumą, privataus gyvenimo neliečiamumą“. LSDP taip pat teigia, kad sieks užtikrinti pirminę teisinę pagalbą visiems.

Skirtingai nei kitos dvi opozicinės partijos, Lietuvos socialdemokratų partija pateikia išsamesnį nediskriminavimo principo apibrėžimą, teigdami, jog asmuo „nepriklausomai nuo lyties, amžiaus, neįgalumo, tautybės ir seksualinės orientacijos turi jaustis visaverčiu mūsų visuomenės nariu“. Tačiau būtina pastebėti, kad socialdemokratai nesiuo Partnerystės įstatymo – tai viena iš priežasčių, verčiančių abejoti politine valia deklaruojamas nediskriminavimo nuostatas įgyvendinti praktiškai. Galima prisiminti, kad tokio įstatymo projektas šios partijos narės buvo siūlytas 2008-2012 m. parlamento kadencijoje, tačiau partijos vadovybė iniciatyvą nuslopino parodžiusi, kad tai nėra oficiali pozicija.

Programoje atkreipiamas dėmesys į kitą svarbią žmogaus teisių problemą Lietuvoje – poreikį kovoti su smurtu „prieš moteris, vaikus ir kitus pažeidžiamus asmenis, ypač šeimoje“. Socialdemokratai aiškiai išreiškia poziciją, kad analogišką darbą dirbantys vyrai ir moterys turi būti atlyginami vienodai, pristato nuostatą dėl didesnio moterų atstovavimo valstybinių įmonių valdyme.

Programoje nuosekliai plėtojama socialdemokratinė ideologija skiria dėmesio profsąjungų stiprinimui, taip pat kitoms socialinėms ir ekonominėms žmogaus teisėms, tokioms kaip teisė į darbą, pensinį aprūpinimą. Tačiau reikėtų paminėti, kad programoje pateikiamoms socialinių ir ekonominių sąlygų gerinimui skirtoms priemonėms trūksta praktinio įgyvendinimo galimybių analizės. Pavyzdžiui, siūlymai skatinti gyventojus privačias santaupas investuoti į ekonomiką, PVM lengvatinis tarifas vaistams, būtiniausioms maisto produktams atrodo patraukliai, tačiau lieka neaišku, kokias pasekmes jie turėtų ekonomikai. Socialdemokratai programoje mini progresinius mokesčius, tačiau lieka neaišku, kaip jie bus diegiami, koks bus mokesčių progresyvumas. Programoje nurodomas siekis minimaliam atlyginimui siekti 50 proc. vidutinio darbo užmokesčio taip pat nepagrįstas jokia ekonomine analize.

⁸ Lietuvos socialdemokratų partija, LSDP rinkimuose, LSDP ilgoji rinkimų programa [Žiūrėta 2012 09 20] <<http://www.lsdp.lt/lt/straipsniai/269-lsdp-ilgoji-rinkimu-programa-2012.html>>

Lietuvos socialdemokratų programa, nors idėjiškai nuosekli ir pateikianti pakankamai išsamią žmogaus teisių sampratą, kelia abejonių ne tik dėl to, kad būdama valdžioje ši partija daugelio nuostatų rimčiau įgyvendinti nebandė. Nepripažindama ankstesnėje kadencijoje darytų klaidų ir kartu buvusios politikos nesocialdemokratinio pobūdžio partija visą atsakomybę perkelia ant konservatorių ir jų koalicijos partnerių pečių: „po spartaus ekonominio augimo 2001-2008 m., kai socialdemokratai su kitomis partijomis buvo valdžioje, žmonės džiaugėsi augančiais atlyginimais, pensijomis, nemokamu aukštuoju mokslu“. Tai kelia įtarimą, kad sudarę valdančiąją koaliciją socialdemokratai gali pasukti pragmatinės politikos keliu, o nesugebėjimą įgyvendinti savo programinių nuostatų teisinti buvimu koalicijoje su kitomis politinėmis jėgomis.

Partija Tvarka ir teisingumas⁹

Nemažai partijos Tvarka ir teisingumas programoje siūlomų nuostatų orientuotos į konstitucinės šalies santvarkos keitimą, todėl partiją galima įvardinti kaip anti-sistemine – paprastai taip vadinamos partijos, kurios esamai konstitucinei valdžiai siūlo alternatyvą.¹⁰ Kai kurios svarbios programos nuostatos reiškia ne tik šalies valdymo formos keitimą, pavyzdžiui, stiprinant prezidento instituciją, tačiau ir tikėtinais neigiamais pasekmėmis pamatinėms žmogaus teisėms ir laisvėms.

Partija nepristato savo žmogaus teisių sampratos, tačiau iškelia teisingumo trūkumo Lietuvoje problemą, kuri suvokiama kaip įstatymų nesilaikymas. Taip pat atkreipiamas dėmesys į piliečių ir valdžios atotrūkio, korupcijos reiškinius. Visgi būtina akcentuoti, kad šių problemų sprendimui partijos siūlomos institucinės Lietuvos politinės ir teisinės sistemų reformos gali turėti neigiamų pasekmių svarbioms pilietinėms ir politinėms žmogaus teisėms, tokioms kaip teisė į privatumą, teisingą teismo procesą.

Programoje siūloma įkurti Valstybės Tribunolą, kurio funkcijos ir vieta šalies konstitucinėje santvarkoje nenurodoma, tačiau minima, kad jis būtų skirtas iš naujo įvertinti „galimai neskaidrius valstybės turto privatizavimo ir pardavimo atvejus“. Tokios institucijos pagrindine funkcija nesunkiai galima padaryti susidorojimą su nepalankiais politiniais veikėjais. Be to, daugelis kitų nuostatų leidžia daryti prielaidą, kad centrinė dokumento idėja, Trečioji respublika, realybėje galėtų pavirsti autoritarine sistema su vienu stipriu lyderiu vykdomojoje valdžioje. Tai prezidento institucijos galių didinimas, teisėjų, prokurorų ir vyriausiųjų policijos komisarių skyrimo tvarka pagal visuomenės nuomonę, etninės tautos iškėlimas (šeštas programos skyrius susieja patriotiškumą ir lietuvių, apeinant pilietinį patriotizmą), taip pat siekis prie savivaldybių įkurti Piliečių skundų nagrinėjimo komisijas, kurių tikslai ir kompetencijos nėra aiškios.

⁹ Partija Tvarka ir Teisingumas, Rinkimai 2012, programa „Trečioji Respublika“ [Žiūrėta 2012 09 20] <<http://www.tvarka.lt/index.php?id=7293>>

¹⁰ Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Essex: ECPR Press, 2005 (first published in 1976 by Cambridge University Press)

Šalia šių aspektų programoje akcentuojamas tiesioginės demokratijos stiprinimas. Viena konkretesnių nuostatų – mažinti reikalaujamą referendumo iniciavimui piliečių parašų skaičių nuo 300 iki 100 tūkstančių. Atmetus kontekstą, tokia pozicija galėtų būti traktuojama kaip pažangi politinių teisių atžvilgiu. Visgi partija nieko nemini apie jos atliktas galimybių studijas dėl tokių siūlomų demokratijos stiprinimo nuostatų kaip elektroninis balsavimas internetu įvairaus lygio rinkimuose, valstybinio serverio korespondencijai tarp piliečių ir valstybės sukūrimas ir kitų. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad Vakarų partijas tyrinėjantys mokslininkai pastebi, jog radikalios dešinės partijos (prie kurių, sprendžiant iš programos, galima priskirti ir Tvarką ir Teisingumą) paprastai naudoja tiesioginės demokratijos idėjas:¹¹ atrodo, kad tai tarnauja kaip fasadas, kuris uždengia kitas žmogaus teisėms pavojingas nuostatas.

Programoje daug dėmesio skiriama socialiniam teisingumui, kuris, šalia tautinės savimonės ir patriotizmo stiprinimo bei tiesioginės demokratijos, yra nurodomas kaip viena iš kertinių vertybių. Kaip idealas, šis siekis nesunkiai suderinamas su antrąja žmogaus teisių karta (socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės): dokumente daug kalbama apie gerovės lygio kėlimą, oraus ir teisingo uždarbio svarbą, požiūrio į žmogų kaip mokesčius mokantį elementą keitimą. Tačiau partija nepateikia ekonominių ir socialinių priemonių plano, kaip šį idealą praktiškai įgyvendinti. Daugelis konkretesnių nuostatų kertasi tarpusavyje ir realybėje būtų sunkiai įgyvendinamos be radikalių politinės ir ekonominės sistemos pokyčių, pavyzdžiui, ekonomikos laisvumas ir tuo pačiu valstybės įsipareigojimas kurti darbo vietas. Ties dalimi siūlymų konkretesnių siekių apskritai nenurodoma. Partija teigia, kad įves progresyvių mokesčių sistemą, kuri potencialiai šalyje galėtų sumažinti socialinę nelygybę. Tačiau kokie būtų vadinamieji mokesčių „laiptai“, kiek didėtų gyventojų pajamų mokesčio tarifas pagal gaunamas pajamas, nedetalizuojama.

Reikėtų pastebėti, kad žmogaus teisių atžvilgiu programoje pateikiama socialinės atskirties samprata nėra aiški. Partija akcentuoja savo orientaciją į socialiai labiausiai pažeidžiamų, silpniausių visuomenės narių sluoksnių, nors programoje aiškiai neapibrėžiama, kokios tai grupės: paaiškinimas tikėtinai slypi nuostatoje, kad „pensininkai yra labiausiai engiamas mūsų visuomenės sluoksnis“. Tokia partijos siūloma silpniausių visuomenės grupių samprata yra siaura ir palieka erdvės diskriminavimui – pensininkai yra tik viena iš socialiai jautrių grupių šalia neįgaliųjų, ilgalaikių bedarbių, asmenų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų ir kitų.

Darbo partija¹²

Darbo partija pateikia nemažai siūlymų, susijusių su žmogaus teisių apsauga, tačiau pati sąvoka programoje minima vos du kartus (vienas iš jų – kalbant apie žmogaus teisių plėtrą tarptautiniu lygmeniu). Dokumente praktinių, realiai įgyvendinamų planų mažai, o prieštaringų nuostatų daug.

¹¹ Sarah L. de Lange, "A New Winning Formula? The Programmatic Appeal of the Radical Right". *Party Politics*, Vol. 13. No., p. 411–435

¹² Darbo partija, Rinkimai 2012, Darbo partijos rinkimų į 2012–2016 m. Lietuvos Respublikos Seimą programa. [Žiūrėta 2012 09 20]
<<http://www.darbopartija.lt/rinkimai-2012/programa-2012/>>

Apskritai Darbo partijos programoje žmogaus teisės suprantamos ganėtinai siaurai, jų apsaugą siejant su teisėsaugos institucijomis, teismų veikimu ir teisėkūra: antrą kartą programoje žmogaus teisių sąvoka minima skyriuje apie teisę ir teisėtumą. Šiame skyriuje gausu neargumentuotų, prieštaringų nuostatų. Teigiama, jog partija sieks įteisinti tarėjų institutą, visuomenės atstovų integraciją į teisinę sistemą, tačiau pagrindimo tokiems veiksams nepateikia. Taip pat siūloma sudaryti svarbiausių įstatymų sąrašą ir jiems suteikti konstitucinių įstatymų statusą, tačiau nepaaiškinama, kokiems teisės aktams tai bus taikoma ir kodėl. Deklaruojamas siekis tiesiogiai rinkti generalinį prokurorą – tai reikštų šio posto skyrimą pagal politinį pasitikėjimą, o ne pagal konkretaus kandidato kompetenciją, tačiau racionalaus pagrindimo tokiam siūlymui taip pat nėra.

Darbo partija siekia stiprinti politinį dalyvavimą – siūlo „mišrius tarybų bei tiesioginius merų ir seniūnų rinkimus“. Tačiau reikia pastebėti, kad neaišku, ką reiškia „mišrūs“, taip pat trūksta analizės, kokias politines pasekmes tokios reformos turės. Politinių teisių srityje Darbo partija taip pat pateikia siūlymus sumažinti referendumui reikalingą piliečių parašų skaičių iki 200 tūkstančių, įstatymo pateikimui reikalingą piliečių parašų skaičių – iki 30 tūkstančių.

Viename programos skyrių užsimenama apie reikiamybę kovoti su smurtu ir patyčiomis mokyklose. Reikėtų pastebėti, kad nors nurodoma konkreti priemonė – vaizdo kamerų steigimas mokyklose – ji veikia tarnautų ne kaip problemos sprendimas, o jos perkėlimas už fizinių mokyklos ribų. Partija teigia, kad negalia neturi tapti kliūtimi siekiant aukštojo mokslo ir siūlo papildomai finansuoti aukštąsias mokyklas, kurios pritaikys savo studijų programas neįgaliųjų poreikiams. Atskirai programoje išskiriamos vaiko teisės: partija deklaruoja jas ginsianti ir žada keisti vaiko teisių apsaugos sistemos valdymą. Visgi neaišku, kaip partija planuoja garantuoti šios sistemos veiksmingumą – nenurodoma, kokios institucijos bus steigiamos ar jungiamos.

Programoje keistai atrodo siekis, kad „šalyje niekas nebūtų diskriminuojamas dėl amžiaus, lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, pilietybės, socialinės padėties, tikėjimo, negalios, šeiminės padėties, priklausomybės politinėms partijoms ar visuomeninėms organizacijoms“. Taigi pateikiamas baigtinis draudžiamų diskriminavimo pagrindų sąrašas, kai kuriuos svarbius pagrindus, pavyzdžiui, seksualinę orientaciją, paliekant už jo ribų.

Darbo partijos programoje gausu pažadų ir siekių, susijusių su socialinių ir ekonominių teisių apsaugos gerinimu: didinti atlyginimus, užtikrinti orų pragyvenimą pensijoje, teisę į darbą. Tačiau būtina akcentuoti, kad šios partijos programoje rimtesne analize neparemtų siekių galima rasti gerokai daugiau nei argumentuotų, praktiškai įgyvendinamų nuostatų.

Išvados

Pagrindinis Lietuvos partijų programų trūkumas žmogaus teisių aspektu – menkas dėmesys joms kaip esminiam šiuolaikinės demokratijos dėmeniui. Nors programose gausu su įvairių pilietinių, politinių, socialinių, ekonominių

teisių apsauga susijusių nuostatų, tiesiogiai toks siekis – gerinti šių teisių apsaugą – dažniausiai nėra įvardijamas, o siūlomoms priemonėms, kurios iš esmės galėtų sustiprinti žmogaus teisių apsaugą, trūksta motyvuoto pagrindimo. Pavyzdžiui, ne viena partija siūlo reformas teisėsaugos ir teisėtvarkos srityse, galinčias prisidėti prie geresnio žmogaus teisių apsaugos užtikrinimo, tačiau neretai trūksta motyvuoto pagrindimo, kodėl būtent tokios priemonės siūlomos bei jų įgyvendinimo galimybių analizės.

Dažnas siūlymas politinių teisių srityje – savivaldos reforma, stiprinant savivaldybių galias, įvedant tiesioginius merų ir seniūnų rinkimus, tačiau neatkreipiamas dėmesys į tokių reformų galimas pasekmes. Kitas potencialus politinių teisių plėtros instrumentas – elektroninis balsavimas – taip pat minimas ganėtinai dažnai, tačiau programose trūksta įvertinimo, kaip skaidriai ir efektyviai tai įmanoma įgyvendinti. Reikėtų pastebėti, kad rinkimuose, ypač savivaldos, Lietuvoje vis dar pasitaiko balsų pirkimo ir kitų manipuliacijų balso teise – balsavimas internetu šių, partijų programose retai minimų problemų, neišspręstų, o gali net ir pagilinti.

Socialinių ir ekonominių teisių srityje tiek valdančiosios, tiek opozicinės partijos linkusios išreikšti nemažai principo lygmenyje patraukliai atrodančių siekių. Tačiau vėlgi daugeliu atvejų trūksta arba konkrečių planų ir priemonių šiems siekiams įgyvendinti, arba numatytų priemonių praktinio įgyvendinimo galimybių analizės.

Apie daugelį svarbių pilietinių teisių, tokių kaip teisė į saviraiškos, religijos, susirinkimų ir susivienijimų laisvę, partijos apskritai nekalba, nors pastaraisiais metais su šių teisių apsaugos užtikrinimu būta nemažai problemų.